

НАШЕ СЕЛО В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*Ми полинемо в минуле,
Що в історію пішло,
Та й розкажем бувальщину
Про рідне село.*

Будь-яке поселення має дату свого народження - це перша писемна згадка про нього. Має свою писемну згадку і наше село Харалуг. Це 1623р. За актом, що датований цим роком, Харалуг, як і кілька інших сіл, що належать Карлові Корецькому переходять у заклад за 11700 злотих до дворянки Павловичевої. Проте речові джерела, які відшукуються в Харалузі, говорять що поселення на цьому місці виникло за багато віків до нашої ери. Так, із самої назви «Харалуг» віє далеким і далеким минулим. Отже які ж речові пам'ятки ми віднаходимо в селі і його околицях, яким чином це робимо, з якого матеріалу зроблені? - про це розкажемо нижче.

Дуже часто після весняної чи осінньої оранки на поверхню ґрунту виорюються різні речі, зроблені з кременю. Це - крем'яні серпи, скребки, проколки, наконечники стріл, списів, сокири з отворами. Аналіз даних речових доказів дає підстави говорити, що поселення тут виникло в добу ранньої бронзи, тобто в II тис. до н.е. Що ж могло приводити сюди поселенців? Речі дають нам можливість прослідкувати заняття прадавніх пращурів. Багато знайдених наконечників списів та стріл говорять про розвинуте мисливство. Адже місцевість у ту прадавню пору була вкрита лісами, де водилося багато різної дичини. Шкіру тварин використовували як одяг, про що свідчать знайдені проколки і скребки. Крем'яні серпи говорять, що вже у ту далеку пору розвивалося землеробство. Оскільки серпи знаходимо переважно уздовж річки, то це свідчить, що під засів обробляли переважно лугові землі.

Отже, мабуть наявність багатих природних ресурсів(ліс-це мисливство, збиральництво),річка(це рибальство), лугові землі(легше обробляти) спряло осілости людей у даній місцевості. Найпростіші знаряддя праці і вигідне природне середовище давали те мінімальне, що необхідне людині для виживання. Так, покоління, змінюючи покоління, проживало на місці сучасного с. Харалуг. Нова доба нашого села пов'язана з найдавнішою нашою державою-Київська Русь. Адже крім речових джерел нам на поміч прийшли джерела писемні. Настав час виявити походження мікротопоніма «Харалуг». Тут є декілька пояснень.

ПЕРША. Назва села взята від давньоруського слова «харва» - сітка для ловлі риби.

ДРУГА. В назві села вловлюється два слова «хара» і «луг». Слово «луг» - зрозуміле. А от «хара»? В старослов'янському лексиконі слово «гора» вимовлялось як «хара». Звідси, назва села склалась виходячи з оточуючого ландшафту місцевості у верхів'ї річки, коли на підвищених горбистих берегах проростав дрімучий ліс і лежав в пониззі примикаючий до річки луг.

ТРЕТЯ. Ще одна версія щодо походження назви мікротопоніма є дуже цікавою. В латині слово «хара» означає тмин, дика капуста. Вони, як відомо, ростуть біля водойм. Звідси «Харалуг» - луг, порослий тмином і дикою капустою.

В «Слові о полку Ігоревім» декілька разів згадується зброя під назвою «Харалужна». І по нині немає одної думки щодо поняття «Харалужний». Одні

дослідники відмічають, що так називалась міцна сталь, а інші дослідники вважають, що так називали сталь від назви місця її виготовлення. Отже, якщо в давні часи в Харалузі було металургійне виробництво, то повинні знаходитись його залишки.

Дійсно, слідів металургійного виробництва в Харалузі багато. Зокрема, це металургійні шлаки. Коли прослідкувати сліди місцезнаходження шлаків, то всі вони лежать поблизу водойми - місцевої річки. Знаходяться шлаки і далі від річки, але старожили пам'ятають, що тут існували невеликі притоки місцевої річки. Вони загинули в основному в роки меліорації.

Основою металургійного виробництва була місцева болотна руда. Давні майстри добували болотну руду, сушили її і в домнах на деревному вугіллі(навколо стільки лісів) варили так зване сиродутне залізоксицю.

А що ж каже про це наука? За геологічними даними болотна руда в районі Харалуга залягає на глибинах від 0,2 до 7 метрів у вигляді лінз і лінзоподібних пластів. В ній знаходяться до 45 % заліза і 8 % марганців. Спектральним методом в ній знайдено елементи титану, нікелю, кобальту, проте повністю відсутня сірка, фосфор і інші шкідливі приміси. Саме такий склад руди дає можливість отримати з неї низьколеговану марганцеву сталь. Після термічної обробки вона має велику ударну в'язкість і велику твердість. Виготовлена з такої сталі зброя при нанесенні удару не кришилась і мало тупилась. Природньо, шаблі, мечі, списи виконані харалузькими майстрами повинні були користуватись великою популярністю. їх прагнули придбати, а придбавши - дорожили. Не виключено, що саме в часи створення «Слова» Харалуг був по крайній мірі одним з основних помислів по виготовленню зброї в Київській Русі.

Проте, що Харалуг - назва дуже давня, свідчить і той факт, що поблизу є села, які своїми назвами ідуть в далеке минуле - Топча, Мала Харуча, Велика Харуча. Адже за однією з гіпотез, назву села Топча дало поселення полонених степовиків - кипчаків, які працювали в небезпечних штольнях, добуваючи болотну руду. При цьому жили окремим поселенням. Харалужці, на свій слов'янський манер, називали їх топчакими. Так було дано назву населенню кипчаків - Топча.

Останнім підтвердженням того, що в Харалузі було металургійне виробництво, є підтвердження з інституту геохімії і фізики мінералів. Як показав радіо вуглецевий аналіз шлаків, привезених з Харалуга, їх вік датується 10 -13 століттям. Тобто, вік співпадає з тими подіями, про які йдеться в «Слові».

Після розпаду Київської Русі Харалугом володіли дорогобузькі князі. А в кінці 12 століття Харалуг разом з усіма землями Погориння відходить до Галицько-Волинського князівства.

В роки монголо-татарської навали металургійне виробництво в Харалузі було знищено ордою. Місцевих майстрів - металургів, мабуть було відправлено в орду. Саме село, як і інші села, було спалене. Після цього в Харалузі вже ніколи виробництво металу не відбувалось. Воно відродилось значно пізніше не далеко від Харалуга, де виникло невелике населення. З часом воно отримало назву «Залізниця», від основного роду занять жителів.

Проте саме село після монголо-татарської навали поступово відроджувалось. І коли в писемних джерелах 17 століття вже є згадка про Харалуг, то це засвідчує про те, що село вже жило своїм повноцінним життям.

Дуже багато про Харалуг в 19 столітті ми дізнаємося завдяки В.Г. Короленку - відомому письменнику. Адже, навчаючись у Рівненській гімназії,

він на канікули приїздив до свого дядька Казимира Туцевича, який мав маєток в Харалузі. Казимір Туцевич, відставний капітан російської армії, був жонатий на рідній сестрі матері Короленка - Кароліні Йосипівні Скуревич. Звільнившись з армії 9 грудня 1854 року в чині капітана корпусу лісничих з правом проживання в усіх містах Російської імперії, Казимір Туцевич купив у Харалузі маєток, і двадцять душ кріпаків. Саме завдяки родині Туцевичів життя В.Г.Короленка пов'язане з Харалугом, і знайшло свій відбиток у розділі 4 «ІСТОРИЇ МОГО СУЧАСНИКА»

Харалузький період життя Короленка припадає на 1866-1871 рр. Це був час пореформлених змін. З розповідей дядька та інших харалузьких панів, а в селі їх було біля двох десятків, В.Короленко доносить до нас тяжке становище селян у дореформений час, яких панство мало за рабів. На той час в селі було біля 60 селянських дворів. Як розповідав юному Короленку столітній пан Погоржельський - селян «били, сікли, мордували».

«В мені кипіло обурення пише В.Г.Короленко, воно відносилось до кріпосного права, яке уже відійшло».

Саме через такі жорстокі відносини, вже після знищення кріпацтва, в селі існувало два світи, між якими були напружені відносини. Що цікаво, Короленка харалузькі селяни сприймали також як панича, і відповідно до нього також ставились не доброзичливо. Проте з дітьми селян молодий гімназист вечорами часто літав на конях. З робітниками Туцевича Короленко працював на полі в жнивну пору, завозячи кіньми урожай.

Діти харалузького панства, які навчались в різних університетах, принесли в село, той новий «дух часу», який поширювало по Україні народництво, своїм батькам, вчорашнім кріпосникам, вони вже говорили про право людини. І не дивно, що після смерті батьків частина цієї вже нової молоді свою спадщину, тобто землю, безплатно дарували харалузькій бідності.

Востаннє побував В.Г. Короленко в Харалузі у 1871 р. Та його спогади про цей період життя розкрили хоч трохи харалузьке життя в 19 столітті.

В кінці 19 століття жителі села вирішили збудувати церкву, якої в селі не було. Харалуг був приписаний до церкви в с. Велика Клецька. А це - 7 кілометрів. Отже, була куплена церква в с. Крилів, яка на той час стала замалою для цього села, і там збудували більший храм. Відкрили церкву в Харалузі 5 листопада 1903 р. у день святого Якова. Доля цього храму не проста. В роки Другої Світової війни були зняті і сховані дзвони церковної дзвінниці, які знову стали на своє місце після війни. А в 1979 році церква була закрита за рішенням Корецького райкому партії. Дзвони були вивезені в Корецький музей. Іконостас та іншу церковну атрибутику було розвезено по інших церквах, а дехто з партійних руйнівників прихопив дещо до своєї дому. Лише з приходом до влади М.С. Горбачова жителі села починають просити у властей дати дозвіл на відкриття храму. І це вдалося зробити. Знову церква була відкрита 16 лютого 1989 року.

У 1908 році в селі була відкрита школа грамоти, де навчалось 30 хлопчиків і 10 дівчаток. Після включення нашого краю до Польщі село найняло вчителя для школи, яка розміщувалась у різний час у різних хатах. Потім виникає державна польська школа, де всі предмети велись на польській мові, а лише один на українській. Поляки називали її «руською мовою.» Після 1939 року, з приходом більшовиків, шкільні предмети читаються на українській мові. Але був уже введений предмет - російська мова. В роки війни навчання велося з перервами. З 1946 по 1950 рр. школа була початковою. В 1950 р. стає

семирічною, а в 1960 році - восьмирічною. У 1995 році збудоване нове приміщення школи. Зараз в школі навчається 72 дитини.

В роки Другої Світової війни частина жителів села була мобілізована до Червоної армії, частина пішла до УПА. З фронтів Другої Світової не повернулися додому 29 чоловік. 15 чоловік, які повернулися, були нагороджені орденами і медалями. Із них 3 чоловіки орденом «Червоної зірки».

Після війни в селі була проведена колективізація. Місцевому колгоспу було дано ім'я В.Г.Короленка. На початку III тисячоліття колгосп перестав існувати. Землі колишнього колгоспу розпайовані і вже давно чекають хорошого орендаря.

Нині в селі проживає 385 чоловік, з яких 112 пенсіонерів, 43 дитини дошкільного віку та 58 дітей шкільного віку.

Підготував вчитель історії
КИРИЛЬЧУК ІГОР ПАНТЕЛЕЙМОНОВИЧ